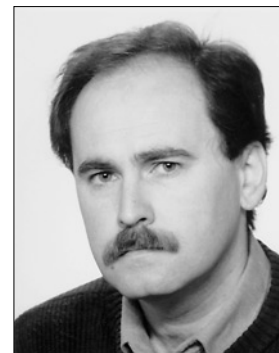

K DNEŠNÍMU STAVU DOKUMENTOVÁNÍ PAMÁTEK

PHDR. VLADISLAV RAZÍM

V souvislosti s průzkumy památek bylo v úvodnících našeho časopisu dosud nejvíce místa věnováno problematice tzv. standardního stavebně - historického průzkumu (dále SHP). Ten však bývá zpracován jen při relativně menší části oprav či rekonstrukcí památek, zatímco podstatně větší množství těchto akcí proběhne bez něho. Důvodů absence SHP je celá řada; zásah je nevelký a SHP není - ať už správně či nesprávně - shledán jako nutný, na pořízení SHP nejsou finanční prostředky nebo se jej nepodaří prosadit z jiných příčin, není vyžádán kvůli bezdůvodné benevolenci památkáře či prostému nezájmu zúčastněných. Ročně tak na našem území proběhne bez SHP několik tisíc různě velkých a někdy i velice významných zásahů do památkových objektů.

Provést kompletní stavebně historický průzkum, odpovídající nedávno publikované metodice,¹⁾ skutečně není vždy možné a u menších akcí ani účelné. Nutné je však vyhotovit alespoň dílčí odbornou dokumentaci stavebního objektu, respektive jeho konkrétní části dotčené stavebním zásahem. Tato dokumentace může mít podle okolností různou podobu a skladbu; jejími základními částmi by měly být zpráva obsahující popis a vyhodnocení nálezové situace, fotografická a kresebná dokumentace, zejména pracovní zaměření, v konkrétních případech lze zajistit profesionální zaměření různého druhu nebo odebrat vzorky pro dendrochronologickou analýzu, rozbor omítek atp. V praxi bývá zcela na rozhodnutí příslušného pracovníka památkového ústavu, zda průzkum či dokumentaci stavby vůbec provede a zda ji v kladném případě provede sám nebo do věci zapojí jiného odborníka. Z jiné iniciativy zpravidla dokumentace neproběhne, mimo jiné také proto, že nálezová situace bývá odkryta velmi krátkou dobu, jen v určité fázi průběhu opravy památky, a žádný jiný odborník se o ni ani nedozví.

Dlouhodobé sledování však ukazuje, že toto tzv. operativní dokumentování památek probíhá v relativně malé míře, a tak nám denně utíká velká a nenahraditelná suma odborných informací, které navíc kvůli dnes převažujícím stavebním postupům a technologiím zcela zanikají. Nezřídka se setkáváme s tím, že proběhla stavební akce (nevyjímaje naprostou demolici objektu), aniž by byl odborně zdokumentován její průběh, resp. zachyceny informace, které poskytovala. V situaci posledního desetiletí 20. století, kdy u nás nastal předtím nevídaný stavební rozmach a úpravami prošlo velké množství památek, je tento stav zvláště tristní.

Rozsáhlý úbytek vypovídací schopnosti památek, nenávratný únik odborných informací o nich, jistě patří k nejzávažnějším ztrátám na našem kulturním dědictví obecně a je pouze dokladem nízkého kulturního vědomí společnosti, že se o tento fakt tak málo zajímá. Zejména u laické veřejnosti totiž stále převládá představa, že ochrana památky spočívá v zajištění její fyzické existence a dobrého technického stavu, zatímco na ostatní rozměry a aspekty skutečné hodnoty památky se zapomíná.

1) P. Macek, Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum, 14. sv. řady Odborné a metodické publikace SÚPP, 1997; J. Škabrada, Recenze v PP II/1998, s. 147 - 148; P. Macek, Úvodník v PP II/1997.

Příčiny neutěšené situace v dokumentování památek vězí svými kořeny hluboko v minulosti. Ačkoli je dokumentování či zkoumání památek přímo ze zákona jedním z poslání a důvodů existence památkových ústavů (jasně to vyplývá z platného zákona č. 20/1987, Sb., zejména § 33, odst. e, f, i), byla tato činnost již od samotného jejich vzniku před třiceti lety (Střediska státní památkové péče a ochrany přírody) podceňována, resp. nebyla snaha vytvořit pro ni potřebné podmínky. Zkoumání památek a bádání o nich se dokonce často vnímalo jako nadbytečné, které do ústavů nepatří, a pokud někde přesto probíhalo, pak spíše jen z tiché benevolence jednotlivců než v rámci programového cíle.

Z těchto důvodů se v rozhodujícím čase formování památkových ústavů (středisek) nepřijala obecně platná zásada, že kvalifikované rozhodování musí vycházet ze skutečného poznání, že odborná vyjádření, pokud nemají být jen formální, se musí stát nedílnou součástí kontinuálního procesu studia památek. Průzkumná činnost jako nezbytná, výchozí součást péče o památky se - byť v omezené míře - osudově etablovala mimo odborné organizace památkové péče (SÚRPMO) a vědecký výzkum byl přenechán ČSAV. Památkové ústavy se tak přiblížily spíše úřední, výkonné složce památkové péče a v mnoha regionech (okresech) s ní vzhledem k nízké odborné způsobilosti svých pracovníků prakticky téměř splynuly. Tento, pro veřejnost těžko srozumitelný stav je dodnes potvrzován příslušným ustanovením našeho zákona o památkové péči, které umožňuje výkonnému orgánu v podstatě ignorovat odborné stanovisko. Pokud přesto v odborných organizacích památkové péče oficiálně figurovala vědecká činnost (zejména SÚPPOP), byla většinou formální a programově takřka nesovisela s výzkumem památek jako takových.

Ani listopad 1989 nepřinesl rozhodující všeobecnou změnu, i když stav jednotlivých institucí je po této stránce různý a nelze jej jednoduše zcela objektivně zhodnotit.

Základ činnosti odborných částí památkových ústavů nadále představuje vydávání odborných vyjádření, kterých je však po uvedení datu každý rok mnohonásobně více než předtím; agenda narostla, ale počet odborných pracovníků stagnuje. Zvládnutí této agendy je stále hlavním měřítkem úspěšnosti práce. Špatné společenské ohodnocení nevytváří předpoklady ke změně struktury organizací. Na místech památkářů, kteří mají vydávat odborná vyjádření, je často velká fluktuace, přímo do praxe nastupují i lidé bez adekvátního vzdělání a bez zkušeností. Za těchto okolností se nevytvořily lepší podmínky ani k dokumentování a výzkumu památek. Lidé bez praxe k tomu nemají schopnosti a často tak ani nejsou svým vzděláním a zájmem orientováni. Dokumentování se nepovznese mezi hlavní úkoly a dokonce často ani není chápáno jako integrální a důležitá součást péče o památky, tiše se toleruje jeho neprovádění; v některých případech dokonce může být pokládáno za činnost zbytečnou, která zmenšuje pracovní kapacitu využitelnou k jiným úkolům. Tuto skutečnost nejlépe ukazuje minimální počet zpracovaných nálezových zpráv v ústavech a jejich publikací. Kvalitní odborníci, kteří by se mohli věnovat výzkumu památek a zaškolovat další terénní pracovníky, hledají své uplatnění raději na jiných, lépe ohodnocených místech, a tak ztrácejí svůj bezprostřední kontakt s děním v terénu. Uplatněním mimo památkové ústavy také rapidně klesá jejich angažovanost pro rozvoj oboru. Místo jednotného metodického řízení a dlouhodobého programu rozvoje dokumentování památek dochází i v této oblasti oboru památkové péče po roce 1989 spíše k desintegraci, spolupráce mezi ústavy na poli dokumentování památek je velmi malá.²⁾

Možná cesta k nápravě této neutěšené situace je nepochybně složitá a dlouhá, v zájmu ochrany našeho kulturního dědictví je však nutné usilovat o její zdolání. Spojit se přitom nutně musí památkové ústavy, jejich zřizovatel i ostatní odborná veřejnost.

Samotný obor památkové péče a jeho reprezentanti by se měli jednoznačně přihlásit k nutnosti provádět dokumentování památek a k odpovědnosti za důsledky dnešního stavu. Zejména tzv. operativní dokumentování, vázané na každodenní změny na památkovém fondu, je třeba provádět za využití všech prostředků, není přípustné na ně rezignovat. Situaci nezachrání více či méně izolované pracovní skupiny pro SHP v některých ústavech, které vyhotoví pouze několik průzkumů ročně, někdy bez přímé návaznosti na právě aktuální potřeby.

2) Dnešnímu stavu dokumentování památek v památkových ústavech se nedávno věnoval také V. Jesenský, Dokumentační činnost a správa informací o nemovitých objektech v naší památkové praxi, Zprávy památkové péče 59, 1999, s. 89 - 91.

Dokumentování, resp. výzkum památek by se měly stát nepostradatelnou a základní činností odborných institucí památkové péče, neboť také neexistují předpoklady systematického ani operativního provádění této činnosti jinými institucemi. Památkové ústavy jsou na tomto poli nezastupitelné. Dnešní zamlčování neuspokojivého stavu neprospívá oboru mimo jiné proto, že veřejnost získává zkreslený, zjednodušující obraz smyslu památkových ústavů a dojem, že tato činnost není důležitá a že funkce památkových ústavů se pouze zdvojuje s činností výkonného orgánu. Dokumentování musí v odpovídajícím rozsahu a kvalitě probíhat nejen jako nezbytná, výchozí součást odborných vyjádření, ale také paralelně, nezávisle na jejich přípravě, v rámci základního výzkumu památkového fondu. Památkové ústavy (případně jedna organizace s detašovanými pracovišti) musejí získat skutečný charakter vědeckých institucí. Základním smyslem jejich existence by měl být právě výzkum památek, neboť teprve výsledky tohoto výzkumu a jejich prezentace vytvářejí skutečné oprávnění vydávat odborná vyjádření.

Povinností odborných pracovníků památkových ústavů by mělo být zajištění odborné dokumentace památky, jejíž opravě či rekonstrukci jsou služebně přítomni. V případě, že toho nejsou z důvodů jiného odborného zaměření nebo časové zaneprázdněnosti schopni, měli by se všemi prostředky snažit získat pro tuto akci jiného odborného pracovníka. Je třeba zavést průběžnou informovanost (uvnitř samotných ústavů včetně) o chystaných a probíhajících opravách a při nedostatečném personálním vybavení vést neustálou organizační činnost (obdobu regionálních archeologických komisí) pro zabezpečení dokumentování, včetně využití pomoci specialistů a právě volných odborných kapacit z jiných regionů a institucí. Lze doložit, že nemálo dílčích operativních průzkumů není provedeno jen kvůli neinformovanosti a malé spolupráci mezi ústavy. Za stejným účelem je třeba podchytit a zaškoloval další případné spolupracovníky (síť muzeí, neorganizovaní odborníci, zainteresované poučené osoby). Je nezbytné překonat vnitřní i meziborovou přehlíživost a řevnivost a přijmout zásadu, že je lepší nedokonalá, základní dokumentace než nezachycený zánik informací. Smířit se bude samozřejmě třeba i s určitým procentem nezdokumentovaných akcí, výběr by však měl být cílený.

V každém případě však naděje na úspěch v tomto bodě trvá jen tehdy, má-li samotný příslušný pracovník památkové péče zájem o výzkum památek obecně a není-li mu lhostejné, že nálezová situace bez zdokumentování zanikne. Příslušně nevzdělaný pracovník nemůže ani odhadnout, kdy je nutno dokumentaci žádat od jiné osoby, nemluvě o schopnosti jejího výběru. Začínající památkář by měl nejprve právě dokumentovat památky, rozšiřovat si své vědomosti o památkovém fondu a dokazovat schopnost a zájem vnímat jejich skutečné hodnoty, a teprve tak získat připravenost vydávat odborná vyjádření. Zřejmou překážkou se také stává dlouhodobý trend narůstání počtu pouze technicky vzdělaných lidí v oboru, kteří autenticitu a vypovídací hodnotu památek a smysl péče o ně často nevnímají v kontextu s historickými vědami a svou aktivitu při změně stavu památky směřují jen k praktickým, technickým otázkám ochrany. Nutnost rovnovážného zastoupení humanitně a technicky vzdělaných odborníků v pracovních kolektivech je evidentní. Je třeba prosadit vědomí o tom, že průzkum památky neslouží jen jako podklad právě připravovanému odbornému vyjádření, ale má trvalý mnohostranný význam.

Obor by si měl vytvořit jednotný program výzkumu památkového fondu, z něhož by vycházely tzv. vědecké programy památkových ústavů či jednotlivých žadatelů o přidělení grantů. Program by měl být stále aktualizován podle vývoje v terénu, jednotlivá témata pružně reagující na vývoj v terénu a akutní ohrožení určitých památek nebo jejich druhů a skupin by měla být jednoznačně preferována.

Zásadní změny nelze docílit bez pomoci Ministerstva kultury České republiky, zřizovatele památkových ústavů. Organizační struktura a personální vybavení ústavů by měly být za účinné pomoci zřizovatele měněny rovněž s cílem zajistit v dostatečné míře dokumentování památek, které je třeba pokládat za jeden z hlavních úkolů. Vedle nedostatečné kvalifikovanosti je zcela jednoznačně hlavní příčinou zanedbání některých základních funkcí památkových ústavů nízký počet a špatné finanční ohodnocení odborníků. Je třeba vytvořit finanční a organizační podmínky k tomu, aby odborníci, kteří jsou schopni zkoumat a dokumentovat památky, měli své uplatnění právě v památkových ústavech. Právě oni by se měli stát jádrem odborného potenciálu oboru a měli by mít podmínky k zaškolování nových pra-

covníků. Alespoň stručně musíme zmínit nedostatečné zakotvení důležitosti průzkumů památek v památkovém zákonu, které výrazně kontrastuje s podstatně lépe zajištěnými archeologickými výzkumy.

Činnost památkové péče na poli dokumentování památek by měla mít úzkou vazbu na příbuznou vědeckou činnost ústavů Akademie věd České republiky a vysokých škol, které by se rovněž měly v zájmu věci daleko více zajímat o aktuální dění v terénu než je tomu dosud a rovněž mu v maximální možné míře ve spolupráci s památkáři přizpůsobovat svůj program. Je třeba docílit změny přístupu ústavů Akademie věd České republiky a vysokých škol, z jejichž strany se lze setkat s přezíravostí a nedoceňováním úlohy památkových ústavů. S povrchní kritikou odborné úrovně památkových ústavů se nezdá setkávat právě ze strany některých vědeckých pracovníků působících v institucích, které nejsou v systému památkové péče začleněny. Ve snaze zlepšit úroveň památkové péče je však třeba především společně usilovat o principiální změny, které by pozvedly odbornou úroveň památkových ústavů, a nikoliv odsuzovat pouze projevy dnešního stavu bez snahy o nalezení jeho skutečných příčin. Fatální je dlouhodobá krátkozrakost těch, kteří pokládají za správné budovat základnu vědeckého zkoumání památek mimo památkové ústavy a tyto ústavy vnímají pouze jako producenty „odborných vyjádření“, jimž vědecko-výzkumná činnost nepřísluší.

Pokud není památkář osobně, na základě svého hlubšího, badatelského zaujetí zainteresován na ochraně a zdokumentování vypovídací hodnoty památek, nelze od něj očekávat, že ji bude schopen a ochoten hájit s osobním nasazením. Je zřejmé, že nejvyšší odbornost je třeba soustředit právě tam, kde se o památkách a jejich vypovídací hodnotě bezprostředně rozhoduje.

